

A FESTÉS APOSTOLA

— VINCENT VAN GOGH —

Ó drága barátom — írta az arles-i tébolyda ápoltja Gauguinnek — ha azt csinálhatnók a festészetből, amit előtünk Berlioz és Wagner csinált a zenéből: a vigasz művészetét megszakadt szívek számára!...

E mondat, melyet Vincent van Gogh 1889 január végén írt le, röviddel végzetét jelző, első idegrohama után, útmutatóul kínálkozik, hogy néhány feljegyzést tegyünk életéről és működéséről.

Ez a különös festő, aki a megszakadt szívek vigasztalója akart lenni, életét valóban a vigaszthozó csodálatos odaadásával töltötte el. S míg nemcsak a megszakadt szíveknek, de az egész, szépség iránt fogékony emberiségnek lett vigasztalójává, az ő szíve bizony megszakadt ebben a szolgálatban.

A látható világ életrendje nem sok örömet tartogatott Vincent van Gogh számára. 1853 március 30-án született egy Groot-Zundert nevű falucskában, mint holland protestáns lelkész fia. Megjelenése, külseje, nem volt előnyös. Csúnya embernek számított, s fél-szeg, ügyetlen csetlő-botlás a ezen a világon, semmi vonzóerővel nem vette körül.

De kezdettől fogva van benne valami apostoli. Igaz, hogy fél-szeg, ügyetlen apostol, aki a Goupil műkereskedő-cég kötelékébe lépve, lebeszéli a vevőket a rossz képek megvásárlásáról. A csodálatos alkalmazottat természetesen kirakják az utcára, s odaadásra, az igazság szolgálatára vágyó lelke új pályát keres.

A virágjában álló polgári rend, a pénz szolgálatára ellöki magát az igazság naív fanatikusát. Úgy tűnik, ezzel a feltétlen odaadással és becsülettel a lelkeszi hivatást kell választania. Valóban, most itt próbálkozik, s némi teológiai előképzés után protestáns missziós megbízatást kap egy bányászfaluban. Ez öröm a számára, mert amennyire meggyűlölte a kereskedelmet és a várost, annyira szereti a szabad tájat és annak szegény népét. A szegénység látása vallásos áhitattal tölti el. Ezt írja: „... engem mindig megragad, ha a kimondhatatlan és leírhatatlan elhagyatottságnak, magánynak, nyomornak, szegénységnek egészen sajátos képét látom, mert abban a dolgok végét, a legvégsőt érzékelem, és lelkemben ekkor Isten gondolata éled fel.” (Theo öccsének, 1878. nov. 15.)

A mérték és meggondolás nélküli odaadás azonban maga a teljes kiszolgáltatottság. A szegény Vincentet nemcsak a haszonra éhes kereskedővilág űzi el, de egyházi hatósága is alkalmatlannak nyilvánítja a szolgálatra. Nem tud tekintélyt tartani, nem tud hierarchikusan gondolkodni, szétszítja mindenét a szegények között, ahogy a Bibliában olvasta, s teljesen felolvad a nincstelek társaságában.

Céljátvesztetten kerül vissza az apai házba az igazság fanatikus apostola. Tanítói kísérletei is csődöt mondanak. Gyors egymásutánban kétszer-háromszor sujtanak rá a látható világ gondosan megépített hatalmi szervei, s a szegény, vöröshajú, csetlő-

botló, rút fiatalember mintha eltévedt volna az élet erdejében. Pedig egyenes utat választott. S éppen ezért.

Mi marad hát az aktív tevékenykedésre képtelen, de szolgálatra és odaadásra vágyó embernek a látható világból?

A látás maga. A szemlélődés és a fény. De a szegény Vincent cselekvésre vágyó lelke nem elégedhetik meg a pusztá szemlélettel. Így következik be a szemlélődésben, a fényben való alakítás: a festés. Ezt is, mint eddig mindent, vallásos áhitattal teszi: „Tudod — írja öccsének — hogy nemcsak az evangéliumnak, hanem az egész Szentírásnak gyökere vagy alapigazsága: a fény, mely a sötétbe világít.” (1878. nov. 15.)

A passzív és aktív pólusok végre egymásra találhatnak. A szemlélődő teljes, feltétlen odaadása egyesül a fanatikus, energikus alkotóerővel. Művészet született. A csetlő-botló félszeg egy hidra lépett, mely a láthatóból a láthatatlanba vezet.

A festésnek is éppoly naív lendülettel fog, mint eddigi próbálkozásainak. Keveset tanul. Valami oktatás egy Mauve nevű festőnél, néhány hónap az antwerpeni rajziskolában: ennyi a „szak-szerűség.” A többi odaadás és törhetetlen akarát. „A tehetségtelen zseni” — irták róla. Ez igaz, ha a tehetségen a megtanulható technikai fogások birtoklását értjük.

A technikai fogások és a hagyományos szokások tanulmányozására kevés ideje is jut annak, akit egy egészen külön, sajátos géniusz sarkal. Ez nem jelenti, hogy a megszakadt szívek apostola nem mélyedt el a mesterségben. Különlegesen elmélyedt, de ezt önálló utakon tette.

Ha útját követni akarjuk, két oldalról kell megközelítenünk művészetét: a tartalom és a forma oldaláról.

Krisztus volt a legnagyobb művész — mondta a szegény Vincent — mert ő a legnemesebb „anyagban”: az emberi lélekben dolgozott.

Ezt szerette volna ő is, ezért örült missziós munkájának a szegény bányászok között. De meg kellett elégednie a festéssel. Többször elfogja a kétség, vajjon nem haszontalan dolgot művel-e? Alázatos lelkét azzal nyugtatja, hogy képei majd tetszeni fognak, s így vigaszt hoznak a szegény lelkeknek. Ezért kívánja kialakítani művészetéből a megszakadt szívek vigaszát.

A polgári önelégültség évtizedeiben szociális tartalmak kezdenek felbukkanni a művészetekben. A festészet beleunt a hazuggá vált, konvencionális témákba, teatrális jelenetekbe, s őszinteségre vágyott. Ahogy a barbizoni festők felfedezik a tájat, úgy kezdik mások felfedezni a társadalmi elnyomás alatt szenvedő embert. Millet még csak finom hangulatokkal varázsolja elő a mezei ember életét és munkáját, Daumier már a gúny keserű, csípős ostorát használja.

A szegény Vincentnek példaképei közé tartoznak ezek a festők, a holland Israels-szel egyetemben, akik „a dolgok legvégték”: a nincstelen, kizsárolt embert ábrázolják. Ez persze nem „szociális” festészet: nincs mögötte semmiféle politikai gondolat. De egyvalami mégis: őszinteség. A szegény Vincent már eddig is hősi fokban gyakorolta az őszinteség erényét. Ehhez a festésben is hű marad.

De aki vigasztalásra vágyik, annak a szépséget kell keresnie.

Mivel vigasztaljon különben? Ezért fordul az életben, a munkában eltorzult ember mellett, az Istentől szüzi tisztaságban megőrzött szabad táj, s a virágok felé.

Jellemző, hogy a németalföldi festők késő ivadéka az emberben nem talált vigasztaló szépséget. Nem azért, mintha ezt nem tudná észrevenni, inkább az ábrázolására képtelen. Ezért írja Arles-ből, mikor ott szép asszonyokat és lányokat lát: „Fragonard és Renoir asszonyai szaladgálnak erre... Még asszonyok és gyerekek arcképét lehetne legjobban ábrázolni... Nem hiszem, hogy én leszek az, aki ezt megvalósíthatja. Ehhez nem vagyok eléggé *Bel Ami*.” (Theonak, 1888. máj. 5.)

A nők nem is vonzódnak hozzá. Egy, aki engedi, hogy legalább részvétélvel vegye körül: züllött, várandós asszony, akit az utcán szed fel, magánál tart, hogy gondoskodhassék róla, s csak azért nem veszi feleségül, mert belátja, hogy a züllöttségből ezzel sem tudná felemelni.

Képei tanúsága szerint az emberben csak a gyötörtöt, a kínlódót, az eltorzultat tudja átélni. Nőket alig fest, s ha megteszi, itt is csak az élet eltorzítottjait jeleníti meg. Csak azt, aki vigaszra szorul.

Az észak el nem nyugvó, tragikus germán öröksége ez a gyötördés, minden korabeli aktualitáson túl. Sőt, mintha kiemelné a szegény Vincentet abból az időből, melyben született, és századokkal inné hátrább, Rembrandt őszövétségi súlyú tragikuma felé. Nem véletlen, hogy első nagy példaképe csakugyan Rembrandt.

Krisztus a legnagyobb művész, aki emberi lelkeket alakít — mondja, s szava elfullad a polgári önelégültség hitetlen korában. Kijelentése pedig a művészi alkotómunka eredetéig hat, s rávilágít arra a gyökérre, melyről kora már régen elmetszette magát. A művészet, ha tudattalanul is, mégis csak az maradt, ami legmélyebb mivolta: rész az isteni teremtetőerőből.

A festés tizenkilencedik századi apostola felújítja azt a kihunyt, büszkeséggel és alázattal vegyes gondolatot, hogy a művész — Isten rokona, mikor őt másolva alakít.

De a középkori sarutlan szerzetesek alázatával bíró festő nem rangot érez ebben, csak szolgálatot. Szolgálatot, mely már nem ajándékozza meg őt az út biztonságával — itt válik el Vincent áhitata a sarutlanos áhítatótól. Az ő naív, laikus lelke nem problémátlanul elnyugvó lélek: tragikus erők feszítik ellentétes pólusok felé. Az őszinteséget, s ezen keresztül a szilárd realitást keresi — formáló ösztöne azonban messzire ragadja a hétköznapi megszokott szürkeségéből.

A tartalom véges: addig tart csak, ameddig a megromlott, elhomályosult emberi értelem. Hamar kimondhatjuk benne a legnagyobbat, melynél különbség már emberi agy nem bírhat el. A szegény Vincent is hamar kijelölte itt magának a határokat: ábrázolni a meggyötört embert, és vigaszt nyújtani neki a természet szépségeiben. (A legfőbb tartalomhoz: Krisztus ábrázolásához nem jutott el. Passió-vásznát szétszaggatta. Éppúgy nem maradtak hát utána vallásos tárgyú képek, mint kortársai után sem. De míg a kor közömbösségből hanyagolta el e témát, ő vívódásokat után mondott le róla. alázatból, mert méltatlannak érezte magát.)

A végtelenség ajtaja a forma. Nem ütközik az elhomályosult

értelem börtönfalába, hanem túlvezet rajta: az értelem fölé. Veszélyes és titokzatos út: a művészet hídjának ívelése a láthatóból a láthatatlan felé.

A szegény Vincent megváltást szomjazó lelke is szolgálatában állott annak a titokzatos erőnek, mely nem kérdez és felővez, és nem mindig arra visz, amerre mi akarjuk.

A vígasztalás gondolata, mely őt tartalmi elmélyedésében vezette, visz át bennünket formáló ösztönéhez is. Vajjon miért gondolta — sok kijelentése tanúsága szerint — hogy a festésnek hasonlatossá kell válnia a zenéhez, ha vígasztalni akar?

Mikor a festő Van Gogh a zenére gondol és megtanul orgonán játszani, a művészetek multszázadi, ölelkező rokonságkeresését testesíti meg. A csúcspontjára jutott, túlradó romantika mintha nem volna elégedett önmagával, s a művészetek határait is egybe akarná mosni. Míg Van Gogh a színskálát a zenei hangsor mintájára képzeli el, s ecsetjével zenei harmóniákra törekszik. Baude-laire és utódai a költészetben ugyancsak a zene hullámvázására vágytak. Berlioz és Wagner, akikre éppen Van Gogh hivatko-zik, ellenkezőleg: a muzsika kereteit találják szűknek. Berlioz mű-vei a zenei festés jegyében állnak, s Wagner is, a Gesamtkunst-werk gondolatával, a színpadon keresztül irodalommal és festés-sel ölelkezik.

A zene, a leganyagtalanabb művészet, nem a test, hanem a matematika titokzatos kötöttségében él. Mikor a muzsika „fes-teni”, vagyis ábrázolni akar, kilép ebből a fejedelmi testetlenség-ből, s valami érzékelhetőbbre törekszik.

A festő muzsika utáni sóvárgása ellenkező irányú vágyat je-lent. Művészfete a másik pólusról, a legérzékelhetőbbek közül való. A vonalnak, a látható jelenségeket határoló konturnak engedelm-szedik. Művészetének anyaga a látható, lezárt megtestesülés. A ze-nére áhítózó festő ebből a testi lezártaságból, ebből a testi ér-zékelhetőségből vágyódik el a muzsika testetlenebb, láthatatlan vi-lágába. Az ábrázolástól eltávolodva, a kifejezés és a jelentés tit-ka felé hajlik. A látható törvényének felcserélése a láthatatlané-ra — ez a felszabadulás motívuma.

E kölesönös elvágódás a romantikának, s egyben a század-nak alkonyát jeleníti meg. A hataloméért küzdő polgárság hősi korszaka elmúlt Európa nyugatán, lassan elhalkul a harcias, vagy pátozozs ihletésű múzsa. A hatalom birtoklásának megállá-podott évei következnek a polgári rend uralma alatt. A betelje-sülésről már nincs mit zengen, kiderül, hogy a remények mesz-szebbre mutattak a valóságnál. Idő marad tehát az elmélyedésre.

A soha meg nem elégedés örök emberi motorja passzív és ak-tív pólusokat indít: egyrészt elvágódásra, másrészt forradal-omra. Aki a láthatatlan létezésre gondol, abban felkel a vágy a láthatóból való kibontakozásra. Aki maga köré pillant, abban fel-ébred és megfeszül a tettvágy a forradalomra: a látható világban való új alakításra.

A művészet híd a láthatóból a láthatatlanba. A szegény Vin-cent passzív, odaadó lelke a láthatatlan felé tárulva, a formá-lásban találkozik egy alakításra szomjas, forradalmi tetterővel. Midőn tehát vígasztalni akar, a látható világot próbálja közeli-teni a láthatatlan felé.

Nem ő az egyetlen művész, aki erre vállalkozott. A szegény Vincent azonban a mérték csodálatos tartózkodásával teszi ezt. A zene utáni sóvárgása nem azt jelenti, hogy hűtlenné válik a festés természetéhez. Csak meglazítja kissé a test bilincseit, hogy szabadon zúgjon mögötte a végtelenség.

Zene és festés között biztonsággal őrzi a harmóniát. Egyedülálló, tragikus útját azonban egy rettentő feszültség is jelzi. Míg művészetének tartalmával a legmélyebben belefogózik a látható valóság, a mindennapok dolgaiba, formálásában egy metafizikai átlényegülésre törekszik.

A feloldódás vágya állandóan jelen van nála a festés mindkét formai elemében: vonalban és színben egyaránt.

Ahítatos tisztelője a vonalnak. Soha nem tagadja meg, a tónusok, a színharmóniak soha nem bűvölik meg annyira, hogy lemondana kedvükért a vonalról. Nyugtalan, békétlen lelke állandóan *irányt és mozgást* keres, hogy ellensúlyozza a tónusok mozdulattalan határozatlanságát.

Ez a vonaltisztelet az, ami gyökeresen elválasztja északi szülőhazájától, s a latin kultúrák körébe utalja. Sohasem lett ugyan belőle francia, de őrzött magában egy olyan latin lényegét — a vonal melódikus hullámzását — mely hollandiságát és északiságát mindörökre kétségesse tette. Mindvégig rajzolt az ecsettel. Sőt — nemcsak az ecsettel, de az alkotás lázában mással is, amivel energikus, erőteljes lendületet lehetett adni: az ecsetnyéllel, vagy a festéktubussal azon frissében, amint kieresztette belőle tartalmát.

Ez a szeszélyesen kanyargó, kigyózó, energikus, de sohasem kemény, élő ritmusban lüktető, finom van gogh-i vonal szorosan kapcsolódik zenei rokonával: a melódiával. Nem az északiak: a Dürerek, a Holbeinek kemény, szigorú, vagy éppen keserű vonalvezetése ez. De nem is Rembrandt meghatározatlan, vonaltalan öszövettségi-homálya, vagy a többi németalföldi hűvössége, nyárs-polgári tárgyilagossága. Ebben a vonalban egy meleg, eleven szív dobog a ritmus melódikus lüktetésében. Külön életet élő, nem pusztán csak ábrázoló, hanem kifejező és jelentő vonal, melyhez fogható csak Degas vagy Lautrec képein látunk, s melynek helyenként nyugtalan, de mindig dallamos viharzása egy harmadik franciát: Fragonard-t juttatja eszünkbe.

A hűvösség, a szárazság, az unalom zenei feloldása a metafizikára sóvárgó, szimbólummá emelkedő vonal titokzatos lüktetésében. A szegény Vincent a vonal vigaszát nyújtja a szárazságban eltikkadt szíveknek.

E dallamos, mozgó feszültség szellemében alakítja ki színészét is. Míg azonban vonaltisztelete lényegében kezdettől kialakult, színező zelfogása lassú kifejlődés eredménye. Csak akkor ér a csúcsra, mikor Franciaországba költözik. Harminchárom éves, hogy kezdeti sötét, piszkos, gyötrött színeit átvilágítja a latin fényesség. Kezdetben a romantikusan izzó Delacroix hat rá. Saját kijelentése szerint tőle tanulja a színek zenei kiáradását. De aztán megtalálja az impresszionistákat. Élete ettől fogva kitágul és a robbanásig feszül. Csupán négy francia év, melyet nagyrészt lent, délen tölt, s Van Gogh bevonul a festés halhatatlanjai közé. A dél mámorító színei szakadatlan extázisban tartják.

Szinte deliriumban fest. Semmi sem zavarja: sem eső, sem tűző nap, sem az, hogy elveszett a kalapja, sem pedig az, hogy ahol fest, már nem mindig a korlátlan, szabad táj, hanem a tébolyda elkerített udvara. Kicsattanóan derűs, keveretlen színek, melyek a mozgás izzó feszültségét fokozva, mindig ellentétes színeikkel párosulva jelennek meg. Keresve keresi az optimizmust, a tiszta vöröst és a sárgát, a tébolyító tiszta kéket és a narancsot meg a sárgát. A sárgát főleg, az óriási napkorong és a napraforgók színét, a végtelen kék ég háttérében, s a virágok nagyranylt, japánosan mosolygó szirmát. Vigaszt az elgyötörteknek! A lila melankóliáját nem tűri: szétbomlasztja, és erőteljes, piros-kék vonalak hullámozó, vibráló káprázatává avatja.

Ebben az egyre fokozódó extázisban a színek is áthajlanak az ábrázolásból a zene szellemében, a kifejezés és a jelentés titkai felé. Elveszítik helyi értéküket, nincsenek „lokálszínek” többé, mint az akadémikus festészet unalmas vásznain, csak felszabadult, égő szimbólumok. Az éjjeli kávéház képén a kékek és vörösek fenyegető párosításával, mint írta, különleges emberi szenvedélyeket akart kifejezni és azt, hogy az éjjeli mulató olyan hely, ahol el lehet zülleni, fönkre lehet menni.

A lokálszínek megsemmisítését az impresszionistáktól tanulja, tőlük a japánok szeretetét is. Rajzos ecsetvonásait, melyek kis, hegyes, energikus vonalakban történnek, az előtérben hosszán, a messzeség felé pedig fokozatosan rövidülve, egy időre felváltja a pointillizmus pontozása. Vincent azonban sohasem volt impresszionista. Az ő áhítata nem a benyomásnak, nem a forrásaitól megfosztott, lecsupaszított, pusztá érzéki természetnek szólt. *Ő jelentést keresett a dolgok mögött, s a létezésnek nem az örömet, hanem az orvosságát kutatta lázasan, elhomályosuló aggyal. Az ügyefogyott sárga szék a csempe pipával nem az érzéki valóság élvezetét árasztja, de valami gyöttrő, szociális problémát sem. Egyszerűen csak a szegény Vincent optimista laicizmusát és ügyefogyottságát a világban, s azt a valamit, ami az ő ügyefogyott csetlését-botlását mártíromsággá avatta. Az örökkévaló áhítat és szolgálat tragédiáját az időben.*

A primitívek áhítatával és ösztönével éli át a metafizikát, mely egyszerű és „reális” számára éppúgy, mint a köznapi. Nem emelkedik légüres térbe, minden jelentéskutatása mellett sem lesz elvonatkoztatott. Azzal döbönt meg, hogy a mindennapokra nyitja rá a végtelenség ajtaját. Ősi természetességgel varázsol, a művészet bölcsőjét idézve, mikor ábrázolás, kifejezés és jelentés még egy volt a kultusz szolgálatában.

De elválasztja az impresszionistáktól a kompozíció tiszta rendje is. Nem kedveli a japános-naturalisztikus kép-elmetszést. Nála a téma elrendezésének is elvont jelentése van. A pirosbugyogós zuáv katona szétvetett térdeivel úgy helyezkedik el, mint egy matematikai törvényeket követő mértani alakzat. Roulin postás alakja is geometriai tisztaságban emelkedik a kép közepén, de ezt látni tájain, például *Erdőben* című képén is, ahol a fák elrendezése sugározza ezt az absztrakt tisztaságot.

A festésnek áhítatos apostola a kristálytisztá rend vigaszát is nyújtja a vonal meleg szívdobogása és a színek kötetlen ragyogása után. A kompozíció tisztaságáért, mely Leonardo óta bizony

kissé feledésbe merült. A rend vigaszát, melyre ő maga végül is hiába sóvárgott.

Vigaszt a megszakadt sziveknek! A szegény, vergődő apostol lázas gyorsasággal dolgozik. A *jelentős* ereje nála a *kifejezés gyorsaságában* rejlik. A vonal zenei ritmusát a heves, gyors lendületben húzott ecsetvonások jelzik. Tájainak színeiben tobzódó feszültségét teljessé teszi egy másik sajátossága: *a zuhanó perspektíva*. Ez megint nem a hétköznapi értelemben vett realitást, a plasztikus elmélyítést szolgálja, hiszen képei az élénk színkezelés miatt dekoratív, síkszerű hatásúak. A zuhanó perspektíva is metafizikát jelent. Hol felfelé törő, álmatagon szétfutó vonalak a tájon, dallamos allék, melyek ismét a végtelenség ajtaját nyitják, hol pedig a nyomor, a bűn és a kilátástalanság szakadékát várszolja elő, mint a szomorú éjjeli kávéház lefelé zuhanó padlója.

Vigaszt a megszakadt sziveknek! Nem adhat mást, csak a képeit. Tékozol az odaadásban, bizonyos szegyenkező szerénységgel, és képeit elajándékozza. Ő csak képeket tud adni. De ez mindene.

A kifejezés expresszionista gyorsasága mintha az út végét jelezné. Négy év. Eanyi a művészete teljét birtokló szegény Vincent számára az idő. Harminchárom évet töltött el a keresésben és a lassú fejlődésben, északon. Most az izzó dél négy esztendeje az csupán, mely engedi, hogy örökkévaló áhíta egész tragédiáját megjelenítse hitetlen, önelégült korának.

Mint eddig bármikor, ezekben a utolsó időkben is, palettáját tartva, nyílegyenes úton halad.

„A művészet jelszava a becsületesség — írta még északon. — Gondjaim pillanataiban néha előfordult, hogy már-már ... divatos fogásokhoz nyúltam, de aztán gondolkozóba estem és így szóltam magamhoz: nem, nem, csak maradj hű önmagadhoz, és ha nyersen is, szigorúan is, fejezd ki úgy a dolgokat, melyek lehetnek durvák, de feltétlenül igazak.” (Theónak, 1882 márc.)

A nyomor ilyenformán állandó kísérőjévé válik. Egész életben Theo öccse segíti. Nem képes arra, hogy eltartsa önmagát. „Kijelentem neked — írja szerető öccsének — ha viszem is valamire, mindig szegény maradok ... De mindenképpen jobb tönkremenni, mint másokat tönkretenni.” (1883 dec.) Az élethez való ügyefogyottság, és az igazság mártiromságára való felkentség vallomása ez, a következő kijelentéssel együtt: „Éppoly keveset adok a világra, amennyit a világ ad az igazságra.” (Theónak, 1882 máj. 15.) Aki így gondolkozik, annak le kell mondania a földi érvényesülésről. S valóban, képeit még szerető és önfeláldozó műkereskedő-öccse sem tudja eladni. „Nem tehetek róla, hogy képeim eladhatatlanok — mentegetőzik öccsének. — Egyszer eljön a nap, mikor belátják, hogy értékesebbek a beléjük ölt festék áránál és egész nyomorúságos életemnél...” (1888 okt. 20.)

Ez a nap már nincs messze, de a szegény Vincentnek nem hoz örömet. Óra a téboly és a halál várakozik; a dicsőség csak emlékét illeti.

Mások felé tárulkozó, naívu önzetlen lelke nem tudott a magánynak örülni. Lelkesedett az együttes munkáért, s így kerül hozzá 1888-ban Gauguin, akivel Arles-ban egy ideig együtt lakik. A szeretetre vágyó és középkorias alázatú Vincent azonban mégsem tudott megférni sértő modorú, fölényeskedő társával, aki őt leplezetlenül lenézte. A szegény Vincenten idegbaj tör ki.

Mintha a tartalom és forma, realitás és metafizika, ellentétes színek és zuhanó perspektíva minden robbanó feszültsége egyetlen pillanatba sűrűsödne. Késsel támad Gauguinre, majd megriad, megbánja indulatát, és a Bibliára emlékezve levágja egyik fülét: a botránkoztató testrészt, mellyel barátja ingerkedését hallgatta.

Másodszor követte naívu, de hősi fokban a Bibliát. Először, mikor mindenét szétosztotta a szegények között, egyházi hatósága elbocsátotta. Most, hogy levágta fülét, tébolydába szállították.

Az első idegroham után még talpra áll, hamarosan újra szabadon jár Arles-ban. Majd St. Rémy-be kerül, ismét kórházba. 1890 május 21-től Gachet doktor felügyelete alatt Auvers-sur-Oise az utolsó állomás.

A festés az életet jelenti, azt nem hagyja abba. Színei kissé elbágyadnak, de utolsó heteiben ismét töretlenül ragyognak. A vonal dallamos szívverése azonban megcsavarodik, s ha nem is torzul el, tanácstalanul kunkorodik vissza önmagába, mintha nem találná a végtelent, melyet keres. Tájékepein a jegenyék fenyegető lángnyelvek módjára csapnak az égnek, a felhők összetörőldnek és fenyegetnek. Éjszaka kimegy és megfesti a csillagos eget, mert „szörnyű szüksége” van most a vallásra. A csillagok mint sárga, démoni szemek világítanak a kék éjszakában, az önmagába visszatérő körvonal minden iránytalan tanácstalanságával. Másik képén egy ember töpreng csüggedten, kezébe temetett fejfel. A kép címe: *Az örökkévalóság küszöbén.*

Mintha életének egész tragédiája meggyűlne e képben és e címben: a sarutlan szerzetesek minden alázatával, hősiességével és naívságával bíró szegény Vincent csak egynek maradt híjával: a tisztalátás biztonságának. S így kellett átlépnie az örökkévalóság küszöbét.

Pedig egy időre mintha még kis nyugalmat is kapna. 1890 júniusában széles, szabad, napsütötte mezőt fest. A szántóföld színes csikjai úgy nyúlnak ki a távolba, mint túlvilági zongorabillentyűk, melyek titokzatos, rózsaszínű dallamokat hordoznak. De a felhők itt is fenyegetnek.

Júliusban egy másik kép következik. Nyomasztó, sötétkék ég alatt, izzóvörös szántóföld-barázdák váltakoznak zöld csikokkal, a gabonaföldek sárga tengerében. A rekkenő, fenyegető mező felett varjak fekete csapata száll.

Ijesztő intelem, akár a Nietzsche-vers: ...varjúsereg surrog tova, jaj, akinek nincs otthona!

A szegény Vincentnek sincs otthona. A fekete varjak elérik a mezőt, s július 27-én egy pisztolylövéssel lemond az életről. Két napot él még. Hozzászótó Theo öccsének azt mondja: „A nyomorúság örökké fog tartani ...”

A szegény Vincent szíve megszakadt, mert kozmikus feladatra vállalkozott: a hétköznapi realitást felfeszíteni egy láthatatlan létezés formáira. Torzóban maradt, hősi erőfeszítése, halála óta kifogyhatatlan bámulat és borzongó tisztelet tárgya lett, s az utána következő festőnemzedékek szellemi őst ismerte fel benne.

De Van Gogh több volt, mint az expresszionisták őse. Ő az volt, ami lenni akart: a megszakadt szíveket vigasztaló szegény, megszakadt szív.